

ПІДПРИЄМНИЦТВО. МЕНЕДЖМЕНТ. МАРКЕТИНГ. ЛОГІСТИКА.

BUSINESS. MANAGEMENT. MARKETING. LOGISTICS.

УДК 331.522

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

В.І. Приймак, д.е.н., професор

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

О.М. Гинда

Львівський інститут Міжрегіональної Академії управління персоналом, Львів, Україна

Приймак В.І., Гинда О.М. Удосконалення управління розвитком людського потенціалу осіб з інвалідністю.

Досліджено систему управління розвитком людського потенціалу інвалідів України. Виявлено недоліки цієї системи та доведено необхідність її удосконалення. Запропоновано заходи щодо удосконалення управління процесами розвитку людського потенціалу осіб з інвалідністю.

Ключові слова: людський потенціал, людський потенціал інвалідів, управління, розвиток

Приймак В.И., Гинда О.Н. Усовершенствование управления развитием человеческого потенциала личностей с инвалидностью.

Исследовано систему управления развитием человеческого потенциала инвалидов Украины. Вывявлено недостатки этой системы и доказано необходимость её усовершенствования. Предложено меры по усовершенствованию управления процессами развитием человеческого потенциала личностей с инвалидностью

Ключевые слова: человеческий потенциал, человеческого потенциала инвалидов, управление, развитие

Pryimak V.I., Hynda O.M. Improvement of management of human development of disabled persons.

The system of management of human development of disabilities in Ukraine is investigated. Detected shortcomings of this system and proved the necessity of its improvement. The measures of improvement of management of human development of disabled persons are offered.

Keywords: human potential, human potential of disabled persons, management, development

Перехід до ринкових умов господарювання і вихід на міжнародний ринок зумовили необхідність кардинальної зміни розуміння чинників економічного зростання економіки України. Міжнародний досвід зростання виробництва, яке ґрунтується на активному використанні знань та інновацій, підштовхує до усвідомлення того, що поліпшити ефективність економіки та оптимізувати її розвиток можливо лише за рахунок інвестицій у розвиток людського потенціалу (ЛП) та зростання, в основному, його якісних чинників.

Розвиток людського потенціалу в Україні стає стратегічним напрямом державного та регіонального управління. Але незважаючи на певні здобутки у цій сфері, стан розвитку людського потенціалу вкрай незадовільний. Різко зменшується його кількісний склад, умови та можливості до забезпечення його розвитку не формуються у відповідності до потреб суспільного прогресу, а система державного управління не включає розвиток людського потенціалу в коло стратегічних пріоритетів держави та регіонів [1].

В Україні постійно ведеться моніторинг процесів розвитку людського потенціалу, а також виконується управління цими процесами на загальнодержавному, регіональному і місцевому рівнях та на рівні підприємств. Однак, це управління не завжди ефективне. Його ефективність залежить від точності вимірювання величини ЛП, а також від державної політики, яка в цьому випадку застосовується.

Визначити величину людського потенціалу можна за допомогою лексикографічного методу, або з використанням алгоритму побудови якогось з узагальнюючих (інтегральних) показників на підставі часткових чинників, які характеризують цей потенціал [2].

Оцінити рівень розвитку ЛП країни чи регіону можна також за величиною розробленого в 1990 р. пакистанським економістом Махбубом уль-Хаком і індійським економістом А. Сеном індексу людського розвитку (ЛР), який в подальшому був перейменовані на індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП). Він дає можливість комплексно оцінити здоров'я, освіченість і рівень життя населення певної країни. За розрахунками Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) Україна за величиною цього індексу в 1990 р. посідала 45 місце серед 177 досліджуваних країн світу. Враховуючи негаразди перехідного до ринку періоду початку дев'яностих, кризи і структурну перебудову, до 1995 р. в цьому рейтингу вона перемістилася на 102 місце серед цих країн, а далі почала поступово підніматись, досягнувши в 2002 р. 70 місця. Потім, незважаючи на зростання величини ІРЛП, її рейтинг знижувався і в 2007 р. за величиною цього показника вона серед інших країн світу була на 85 місці [3]. В 2011 р. згідно величини ІРЛП, розрахованої за дещо модифікованою формулою вона перемістилася на 76 місце, піднявшись порівняно з 2010 р. на 3 місця догори.

З наведених цифр випливає, що в нашій країні є ще досить можливостей для поліпшення людського потенціалу та удосконалення управління процесів його розвитку.

Сказане стосується і людського потенціалу осіб з інвалідністю. Ринкова трансформація економіки України та інтеграція її в світове співтовариство, кризові явища та структурна перебудова виробництва об'єктивно зумовили послаблення управління розвитком ЛП інвалідів.

Головними завданнями державної політики України щодо інвалідів є створення належних умов і рівних можливостей для їх повноцінної інтеграції в суспільство, зокрема, забезпечення доступу до реалізації громадянських прав, у тому числі права на освіту, працю, створення сім'ї та недоторканість приватного життя, гарантування політичних прав і фізичної доступності для інвалідів навколишнього середовища, включаючи житло, транспорт, освіту, роботу і культуру, забезпечення доступності інформації та каналів комунікації, формування умов для організації об'єднань інвалідів тощо [4].

Виконати це завдання неможливо без активних регуляторних дій з боку держави щодо покращення добробуту інвалідів, підвищення їх освітньо-професійного рівня та поліпшення здоров'я, поживлення ринку праці осіб з інвалідністю, удосконалення управління і регулювання розвитку освіти та охорони здоров'я для інвалідів, їх усесторонньої реабілітації та працевлаштування.

Виходячи з вказаного, в Україні ще в 1991 р. прийнято Закон «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», згідно якого метою державної політики щодо інвалідів є створення політичних, правових, економічних, побутових та інших умов для задоволення їх потреб в освіті, реабілітації, праці, громадській діяльності, покращенні здоров'я та економічного добробуту.

Крім цього, прийнято інші Закони, постанови Кабінету Міністрів, накази Мінпраці та інші нормативні Акти щодо управління розвитком ЛП інвалідів.

Підтвердженням турботи державою про осіб з особливими потребами є і Конвенція ООН про права інвалідів, яка була підписана і ратифікована Україною та набрала чинності для нашої країни 06.03.2010 р. Цим самим Україна взяла на себе зобов'язання забезпечити повне і рівноправне користування особами з інвалідністю усіма правами людини та основоположними свободами для сприяння їхньої участі у громадському, політичному, економічному, соціальному і культурному житті за умови рівних можливостей [5]. За роки незалежності в Україні суттєво змінилося розуміння проблем людей з особливими потребами. Політика держави щодо вирішення цих проблем спрямована на перехід від медичної до соціальної і реабілітаційної моделі інвалідності.

Тобто, державна політика щодо цієї категорії громадян в нашій країні спрямована не тільки на їх лікування і соціальний захист, а на розвиток їхнього людського потенціалу. Однак, незважаючи на фундаментальну законодавчо-нормативну базу сприяння розвитку ЛП інвалідів, сформованість досить великої мережі їхніх громадських організацій, функціонування центрів професійної реабілітації тощо, досі існує фактична нерівність і правах цієї та інших категорій громадян, не забезпечені повноцінна інтеграція до суспільного життя осіб з особливими потребами та реалізація усіх їх конституційних громадянських прав, особистих потреб і можливостей. З оглянутого випливає необхідність пошуку шляхів подальшого удосконалення управління розвитком людського потенціалу осіб з інвалідністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Викладенню отриманих результатів своїх досліджень людського потенціалу, зокрема ЛП інвалідів, механізмів управління процесами його формування, відтворення, використання, розвитку і реалізації присвятили свої наукові праці багато українських вчених, зокрема, О. Амоша, С. Бандур, Н. Власенко, О. Грішнова, Т. Заяць, С. Злупко, Л. Колешня, А. Колот, Е. Лібанова, С. Мельник, О. Новікова, О. Стефанишин, І. Герюханова та інші.

Аналіз літературних джерел з даної проблематики свідчить про однобічність її розгляду вітчизняними дослідниками. В наукових публікаціях переважно досліджується не вся державна політика щодо розвитку ЛП інвалідів як комплексна система, а її окремі складові. Зокрема, в роботі [4] висвітлено питання законодавчо-нормативного забезпечення державної соціальної політики щодо інвалідів, напрями її подальшого удосконалення. Наукові праці [6, 7] присвячені обґрунтуванню напрямів удосконалення механізму стимулювання роботодавців до працевлаштування людей з інвалідністю, розгляду інших механізмів розширення

їхньої зайнятості. В статті [8] оцінено діяльність центрів професійної реабілітації інвалідів щодо можливості переходу їх на систему комплексної реабілітації та запропоновано відповідні заходи.

З оглянутого і усвідомлення того, що виробництво є не самоціллю, а засобом підвищення життєвого рівня людей, що людина є не тільки фактором економічного розвитку, а головною цінністю суспільного розвитку впливає потреба розробки удосконаленого механізму управління розвитком людського потенціалу осіб з інвалідністю.

Головним завданням дослідження є запропонувати заходи щодо удосконалення управління розвитком людського потенціалу осіб з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу дослідження

В сучасних умовах обмеженості природних ресурсів, формування інформаційного суспільства та переходу економік більшості країн до інноваційної моделі розвитку основним ресурсом цього розвитку починає виступати людський капітал, а визначальним чинником виробництва стають знання. Разом з цим, постіндустріальна епоха характеризується усвідомленням людини не тільки чинником економічної діяльності, а головною цінністю суспільного розвитку, коли виробництво розглядається вже не як кінцева мета, а як засіб підвищення життєвого рівня людей. Ці два базових поняття з вищезазначених напрямів уявлень про людину – людський капітал і якість життя – інтегруються в поняття людський потенціал.

Сьгодні основним елементом національного багатства будь-якої країни є людський потенціал, а його розвиток є головною метою суспільної діяльності. Говорячи про цей розвиток, треба наголосити на двох його аспектах:

- формування людського потенціалу (здоров'я, знань, навиків, соціального статусу та ін.);
- використання людського потенціалу (у виробничій, культурній, соціальній, політичній діяльності, у процесі відпочинку [1]).

Формування і використання ЛП стикається з низкою проблем, загроз і ризиків. Тому актуальним є завдання створення умов для безпечного розвитку людини, суттєвого зниження рівня соціальних ризиків та втрат людського потенціалу від них, забезпечення ефективного управління цими процесами [1, 9].

Складовою людського потенціалу суспільства є ЛП осіб з інвалідністю. Управління його розвитком об'єктивно є складовим механізмом управління людським потенціалом всієї країни. Недосконалість цього механізму як і його складових зумовлює необхідність його вдосконалення. Безумовно удосконалення потребує управління розвитком ЛП інвалідів.

Зрозуміло, що з розвитком інформаційного суспільства і економіки знань зростає потреба в інтелектуальних ресурсах. Разом з цим, в нашій

країні все більше зростає дефіцит працездатного населення. Ці чинники зумовлюють необхідність включення інвалідів в суспільно-економічне життя, сприяння їм у реалізації права на освіту і працю.

За даними ООН у світі з проблемами інвалідності стикається кожна четверта сім'я. В Україні на початок 2011 р. було 2.71 млн. громадян, які визнані у встановленому порядку інвалідами (див. таблицю). Це становить приблизно 5,9% загальної кількості населення України, в той час як в розвинених країнах величина цього показника коливається в межах 10-12%. Такий різниці даних в нас і за кордоном може бути пов'язаний з тим, що людиною-інвалідом на різних етапах соціального розвитку опікуються три міністерства: Міністерство праці і соціальної політики, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту. Крім цього, немаловажну роль тут могло відіграти і міжвідомчі непорозуміння. Як наслідок – справжні інваліди цього статусу не мають.

За даними статистичних органів загальна кількість інвалідів в нашій країні спочатку збільшувалася до 2003 р., потім повільно зменшувалася до 2009 р. і далі знову почала збільшуватися. Це в основному відбулося за рахунок збільшення кількості інвалідів III групи та дітей-інвалідів.

Результати оцінювання динаміки певного явища за допомогою абсолютних показників не завжди правильно характеризують це явище. Зокрема, для оцінювання тенденцій інвалідності в країні разом динамікою розглянутого нами абсолютного показника варто використати дані про загальну кількість її населення чи скористатись відносними показниками. Як видно з таблиці, величина відносного показника «Кількість інвалідів на 1000 населення» в 90-х роках збільшувалася, потім до 2009 р. майже не змінювалася і в наступні два роки була більшою за попередні. В результаті, величина його на початок 2011 р. була більшою за його значення на початок 1993 р. більше ніж в півтора рази.

На те, що збільшення кількості інвалідів за аналізовані роки відбулося в більшості за рахунок зростання дитячої інвалідності вказує і величина показника «Кількість осіб у віці 16 років і старшому вперше визнаних інвалідами на 10000 населення». Величина цього показника в 1993 р. була більшою за його значення в 2010 р. в 1,65 рази.

Абсолютне і відносне збільшення кількості інвалідів в середині 90-х рр. і починаючи з 2009 р. можна пояснити кризами і послабленням управління цими процесами. В результаті, державі треба удосконалити це управління, збільшити фінансування державної і регіональної політики розвитку людського потенціалу не тільки інвалідів, а всього населення країни.

Державну політику щодо інвалідів можна поділити на активну і пасивну. Пасивна політика

стосується соціальної захищеності інвалідів, підтримання їх економічного добробуту на належному рівні тощо. Адже вони такі ж

громадяни України як і інші. Тому суспільство не може залишити їх в біді самих із собою.

Таблиця. Кількості інвалідів і вперше визнаних інвалідами в Україні у 2000-2011 рр.¹

Рік	Кількість інвалідів на початок року					На 1000 населення	Кількість вперше визнаних інвалідами ³
	Всього	У тому числі			діти-інваліди ²		
		I групи	II групи	III групи			
1993	2033500	247800	1197300	495300	93100	39	76
1996	2321600	305800	1331800	563600	120400	45	62
1998	2375900	306900	1300900	626000	134000	47	60
2000	2560306	332026	1346878	729970	151432	52	54
2002	2659081	343990	1352706	808932	153453	55	52
2003	2676018	332371	1340954	855368	147325	56	50
2004	2594377	318994	1229312	900131	145940	55	55
2005	2462244	333972	1154372	848475	125425	52	56
2006	2495241	337711	1128415	906475	122640	53	51
2007	2449489	298960	1105462	959503	85564	53	54
2008	2442597	278195	1104602	1009129	50671	53	49
2009	2430115	272438	1083293	1034868	39516	53	47
2010	2631111	311747	1070820	1091070	157474	58	46
2011	2709982	310494	1078721	1155646	165121	59	-

¹ За даними Держкомстату України.

² Діти-інваліди до 18 років, які отримують соціальні пенсії.

³ Осіб у віці 16 років і старшому на 10000 населення за рік.

Соціальний захист інвалідів гарантується державою і задекларований в Законах України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», «Про реабілітацію інвалідів в Україні» та інших. У відповідності з цими законами інваліди та особи, що їх доглядають забезпечуються пенсіями, допомогами, одноразовими виплатами, пільгами на придбання медикаментів, у разі поступлення на навчання, проїзд у громадському транспорті та іншими. Крім цього, інвалідам надаються послуги з медичної, соціальної, трудової і професійної реабілітації, побутового та торговельного обслуговування тощо.

Активна політика держави щодо інвалідів полягає в профілактиці інвалідності, виховання у членів суспільства однакового відношення до людей незалежно від їхнього здоров'я, залучення інвалідів до активного життя, зокрема, навчання, спорту, трудової діяльності тощо. Концепція інтеграції інвалідів у звичайне суспільство почала розвиватися в світі ще з 50-х років ХХ століття. Особливий акцент в ній було зроблено на створення доступного середовища, можливість отримання освіти та професійної підготовки.

Згідно статті 8 Конвенції ООН про права інвалідів держави-учасниці зобов'язуються вживати невідкладних, ефективних та належних заходів щодо підвищення освіченості суспільства у питаннях інвалідності та зміцнення поваги до прав і достоїнства інвалідів, ведення боротьби зі стерео-

типами, заборонами та шкідливими звичаями стосовно інвалідів, пропагування потенціалу і внеску інвалідів. За рекомендаціями Міжнародної Організації Праці (МОП) державну політику щодо інвалідів варто ґрунтувати на таких чотирьох принципах: рівні можливості; рівне ставлення; недискримінація; надання першочергового значення можливостям навчання та зайнятості.

Фундаментом розвитку людського потенціалу та прогресу суспільства є освіта і професійна підготовка. В статті 24 Конвенції ООН про права інвалідів вказано, що держави-учасниці цієї Конвенції визнаючи право інвалідів на освіту повинні прагнути до повного розвитку людського потенціалу на підставі забезпечення інклюзивної освіти на всіх рівнях і навчання протягом усього життя. Доступність і безоплатність освіти для інвалідів на рівні, що відповідає їх здібностям і можливостям, удосконалення наукової та професійної підготовки з урахуванням медичних показань і протипоказань для подальшої трудової діяльності гарантується державою згідно Конституції України та Законів України «Про освіту», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про професійно-технічну освіту», а також інших законів та документів.

Згідно статті 21 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» держава гарантує інвалідам дошкільне виховання, здобуття освіти, професійної підготовки і перепідготовки. Обдаровані діти-інваліди мають право на безплатне навчання музики образотворчого,

художньо-прикладного мистецтва у загальних або спеціальних позашкільних закладах. Зрозуміло, що в кожному випадку повинно враховуватись здоров'я і можливості індивіда.

Що стосується початкової, середньої і вищої освіти для дітей, молоді і дорослих, які мають інвалідність, то держава визнає принцип рівних можливостей у цій сфері, без дискримінації чи будь-яких обмежень. На передній план виходять ідеї гуманізації освіти. Сьогодні замість державоцентричної освітньої системи, головною метою якої було підпорядкування особистих інтересів людини державним, впроваджується людиноцентриська система освіти з орієнтацією на інтереси людини. Відбувається переосмислення поняття «інвалід», яке в загальному передбачає втрату чи дефіцит фізичної та розумової спроможності. Замість нього в ужиток входить нове – «дитина, що потребує корекції фізичного та (або) розумового розвитку», яке стосується як інвалідності у важкій формі, так і незначних чи помірних порушень психофізичного розвитку.

Одним з пріоритетних напрямів державної політики є створення особам з інвалідністю умов для здобуття якісної професійної освіти відповідно до їх можливостей і особливостей психофізичного розвитку. Згідно статті 42 Закону України «Про професійно-технічну освіту» держава гарантує інвалідам професійно-технічну освіту на рівні, що відповідає їх здібностям і можливостям.

Разом з рівними правами щодо отримання дитьми-інвалідами повноцінної дошкільної, початкової, загальної середньої, вищої і професійної освіти вони мають певні пільги. Згідно національного законодавства, за інших рівних умов такі особи мають переважне право на зарахування до вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації та професійно-технічних навчальних закладів (зарахування за співбесідою, поза конкурсом, першочергове зарахування), їм в повному розмірі виплачується пенсія і стипендія, надаються інші пільги.

Важливу роль в досягненні гуманітарного, соціального та економічного розвитку дітей-інвалідів відіграє інклюзивне навчання. Це нова, але визнана в багатьох країнах світу форма спільної освіти учнів з обмеженими можливостями та їх здорових однолітків, яка сприяє їхній інтеграції та соціальній адаптації. Її принцип був затверджений на Саламандській всесвітній конференції з питань освіти для осіб з особливими потребами.

Україна не стоїть осторонь цих процесів. На колегія Міністерства освіти і науки України, яка відбулася 26 серпня 2009 року було прийнято рішення про запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. В 2009-2010 рр. Міністерством освіти і науки України видало низку наказів та розпоряджень щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки. На жаль, для реального впровадження в практику інклюзивної освіти в нашій країні

треба зробити ще досить багато. Це підготовка педагогічних кадрів, друкування підручників, відповідне переобладнання навчальних закладів, зокрема, виділення місця для стоянки автомобілів інвалідів, прокладення для них пішохідних доріжок, встановлення пандусів тощо.

Нові можливості в отриманні освіти інвалідами, які в силу своїх фізичних недоліків часто не мають змоги навчатися разом з іншими своїми ровесниками є дистанційне навчання, яке не безпідставно називають освітою сучасності. Запровадженню дистанційного навчання сприяв розвиток інформаційних та телекомунікаційних технологій і, в першу чергу, глобальної мережі Інтернет. В Положенні про дистанційне навчання, затвердженому наказом Міністерства освіти і науки України №40 від 21.01.2004 року вказано, що «під дистанційним навчанням розуміється індивідуалізований процес передавання і засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчання у спеціалізованому середовищі, яке створене на основі сучасних психологопедагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій».

Дистанційне навчання має багато позитивних сторін для інвалідів. В цій моделі навчання слухачі займають центральне місце, вони мають змогу більш ефективно розвивати свій індивідуальний потенціал. Головну роль тут відіграють їх особисті якості, здібності, прагнення до отримання знань, фізичні ж недоліки відходять на задній план. Велика зручність дистанційного навчання полягає в тому, що воно дозволяє людям з обмеженими можливостями підвищувати свій освітній потенціал не виходячи з дому.

В нашій країні впроваджується в практику роботи освітньої галузі дистанційне навчання, але темпи цього впровадження ще далекі від бажаних. Особливо це відчувається на рівні середньої освіти. Причини тут різні. Одні з них стосуються освітнього закладу, а інші – учнів. Основні з них – це відсутність законодавчого врегулювання цих відносин, небажання викладачів витратити додатковий час на розроблення курсів для дистанційного навчання, обмаль комп'ютерної техніки в дітей-інвалідів. Оскільки значна частина таких дітей виховується в малозабезпечених сім'ях які не мають коштів для придбання такої техніки, підключення її до всесвітньої мережі і щомісячного обслуговування, то держава повинна допомогти в цьому питанні особливо потребуючим. Враховуючи високі прибутки компаній, бізнес яких пов'язаний з інформаційними технологіями, частину витрат для вирішення цієї проблеми вони могли б взяти на себе. Це могли б бути пільги з щомісячної абонентної плати за користування Інтернетом дітей-інвалідів, безкоштовне встановлення їм Інтернету тощо. Заохочення, зокрема і матеріального, потребують викладачі і вчителі, яким доручено розробити курси для дистанцій-

ного навчання. Фінансове забезпечення цих дій має бути законодавчо врегульоване.

Таким чином, наша держава проводить значну роботу з розвитку освітнього потенціалу інвалідів. Однак, незважаючи на те, що норми, які регулюють становище інвалідів містяться в майже 50 законах, постановах Верховної Ради, указах та розпорядженнях Президента і 40 постановах Кабінету Міністрів, низці відомчих актів, нині не існує механізму реалізації права громадянина-інваліда на здобуття вищої освіти. Не розроблено науково-теоретичні основи вищої освіти інвалідів, немає науково обґрунтованих розробок і рекомендацій щодо організації навчального процесу різних категорій цих студентів. Немає підручників і посібників для вищої школи, які б урахували особливості сприйняття, збереження і переробки навчальної інформації цією категорією студентів. Є й інші недоліки [10]. Багато подібних проблем існує і в середній загальноосвітній та професійній освіті.

Для поліпшення прогресивного розвитку освітнього потенціалу інвалідів в нашій країні треба пропагувати толерантне ставлення до осіб з особливими потребами, спрямовувати роботу навчальних закладів на виконання не тільки науково-освітньої, а й громадянської місії, сприяння формуванню гуманітарної аури нації, правовому та духовному вихованню української молоді. Керівним органам держави найближчим часом потрібно розробити нормативно-правову базу для впровадження дистанційної та відкритої форм навчання в закладах освіти, переглянути перелік медичних показань й протипоказань до навчання у вищих та професійно-технічних навчальних закладах, більш активно готувати матеріальну базу і ширше впроваджувати в практику інклюзивне навчання, забезпечити пріоритетне видання підручників і навчальних посібників для дітей-інвалідів разом з їх копіями на магнітних носіях для задоволення потреб учнів і студентів з вадами зору, першочергово забезпечувати учнів та студентів-інвалідів технічними засобами, що полегшують процес їх навчання, зокрема, персональними комп'ютерами, професіографічними матеріалами тощо, переобладнати територію і приміщення навчальних закладів для можливості вільного пересування в них осіб з обмеженими фізичними можливостями, формувати державне замовлення на вищу освіту і фахову підготовку інвалідів за підходящими для них професіями і спеціальностями, нормативно узгодити педагогічне навантаження викладачів, що навчають інвалідів, у разі потреби надавати інвалідам пільгові кредити для оплати за їхнє навчання.

Крім освіти, суттєвий вплив на розвиток людського потенціалу має здоров'я населення. Щодо здоров'я інвалідів, то наша держава також турбується про його стан. Прийняті Закони України, Укази Президента України, Постанови, розпорядження і накази Кабінету Міністрів та інші нормативні акти стосуються гарантії соціального захисту всіх інвалідів чи якихось їхніх груп,

зокрема, поліпшення їхнього здоров'я. Удосконалення державної політики щодо поліпшення здоров'я інвалідів країни полягає у виконанні заходів, які стосуються зниження рівня народжуваності немовлят-інвалідів, профілактики нещасних випадків на виробництві, підвищення рівня охорони здоров'я, поліпшення екологічної ситуації в країні тощо [11].

Самоствердження людини в суспільстві відбувається через її працю. Якщо людина не має змоги проявити свої здібності, навички і знання на робочому місці, то їй може здаватись, що вона нікому не потрібна, в неї можуть виникати інші подібні думки. Особливо гостро це відчувають особи з інвалідністю. Тому одним з пріоритетних завдань державної соціальної політики щодо інвалідів є забезпечення їх прав у сфері праці. Це особливо актуально в теперішніх умовах формування в нашій країні ринку праці, нестійкого соціально-економічного розвитку та кризових явищ в соціально-трудовій сфері.

За даними Держкомстату України на кінець 2010 р. в нашій країні налічувалось понад 1,54 млн. інвалідів працездатного віку. З них в цьому році було зайнято приблизно 24,4%, що становило 3,4% загальної чисельності штатних працівників облікового складу. Це значно нижче порівняно з відповідними показниками багатьох розвинутих країн світу.

Тобто, незважаючи на значну роботу в нашій країні щодо поживлення ринку праці інвалідів, ефективність її ще не така як хотілося б. Головними причинами такого стану речей є негативні стереотипи у відношенні до людей з особливими потребами, яких поки що не позбулося наше суспільство, певна недосконалість національного законодавства у сфері праці, часте ігнорування роботодавцями чинних Законів України, слабка вмотивованість їх до працевлаштування інвалідів, обмежений доступ цієї категорії громадян до інфраструктури, непристосованість робочих процесів для таких людей, відсутність послуг їх супроводу та інші. Тому державі потрібно ще більше втручатись у сферу працевлаштування і зайнятості осіб з обмеженими можливостями, треба розробити і впровадити заходи щодо поліпшення реабілітації інвалідів, підвищення ролі роботодавців у забезпеченні їх гідною працею, створення для них безперешкодного середовища тощо.

Потреба комплексного підходу до розв'язання проблем інвалідності була однією з головних причин прийняття Верховною Радою України у 2005 р. Закону «Про реабілітацію інвалідів», низки інших законодавчо-нормативних актів, реалізація яких повинна створити не лише відповідні умови для відновлення фізичного статусу та оволодіння потрібними знаннями і навичками осіб з особливими потребами для посиленої участі їх в трудовій діяльності, а й змінити ставлення до таких осіб як повноправних громадян суспільства. Однак, тут залишається ще багато проблемних питань, які потребують свого вирішення.

Головним з невирішених питань тут все ж таки залишається комплексність реабілітації інвалідів та адаптації їх до ринку праці. Вирішення цього питання підвищить впевненість таких людей у власних силах, дасть їм змогу краще підготуватись до відкритого ринку і підвищить їх конкурентоспроможність на цьому ринку. Згідно вказаного Закону це можливо забезпечити за допомогою всіх, вказаних в ньому видів реабілітації: медичної, психолого-педагогічної, професійної, трудової, фізкультурно-спортивної, фізичної, соціальної та психологічної. Але всі ці вісім видів реабілітації дорослих інвалідів проводяться тільки в одному з дванадцяти наявних в Україні центрів такої реабілітації. Інші з цих центрів здійснюють або один вид реабілітації – виключно професійну, або декілька: професійну, соціальну і медичну [8]. Тому для вирішення цього питання треба, щоб всі ці центри проводили комплексну реабілітацію інвалідів. А для цього потрібно, по-перше, поняття та принципи комплексної реабілітації визначити на законодавчому рівні, а, по-друге, забезпечити ці центри матеріально-технічною та методологічною базою, кадрами, навчальною літературою, удосконалити систему створення технічних засобів реабілітації, а також поліпшити координацію роботи цих центрів, зміцнити їх зв'язок з центрами зайнятості для сприяння працевлаштуванню своїх випускників.

Розглянутий та інші Закони України, які стосуються реабілітації інвалідів, їх соціального захисту та підвищення конкурентоспроможності на відкритому ринку праці не у всьому відповідають міжнародним стандартам. Зокрема, постає потреба створення відповідного антидискримінаційного законодавства, згідно якого заборонялася б як пряма, так і непряма дискримінація людей за ознакою інвалідності у сфері праці на етапах найму, кар'єрного зростання та звільнення, а також передбачалося б юридична відповідальність за його порушення.

Закріпити на законодавчому рівні нашої держави треба і один з головних принципів Конвенції ООН про права інвалідів – «розумне пристосування», який означає створення необхідних і підходящих пристосувань та облаштувань для розширення доступу таких осіб до соціальної і виробничої інфраструктури, тобто житла, транспорту, освітніх і культурних закладів, місця праці тощо.

В статті 27 цієї Конвенції вказано, що держави забезпечують реалізацію права на працю осіб з інвалідністю шляхом розширення можливостей для індивідуальної трудової діяльності, підприємництва, розвитку кооперативів і організації власної справи, а також стимулювання наймання інвалідів у приватному секторі за допомогою належних стратегій і заходів, які можуть включати програми позитивних дій, стимули та інші заходи. На жаль, ці умови в нашій країні не завжди забезпечуються, особливо це стосується відношення роботодавців до інвалідів у разі наймання їх на роботу, просування по службі чи звільненні. Головною причиною цього є відсутність дієвого механізму

стимулювання роботодавців до працевлаштування таких громадян. Дуже складна в нас процедура надання дозволу на право користування пільгами з оподаткування підприємствам та організаціям громадських організацій інвалідів, є потреба в удосконаленні деяких інших положень нормативно-правових актів, а також у бездоганному виконанні наявних Законів України і відповідних підзаконних документів.

Основним механізмом стимулювання роботодавців до створення робочих місць для інвалідів та їх працевлаштування є нормативи таких місць встановлені Законом України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні». В статті 19 цього Закону вказано, що для підприємств (об'єднань), установ і організацій незалежно від форми власності і господарювання встановлюється норматив робочих місць для забезпечення працевлаштування інвалідів у розмірі чотирьох відсотків від середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік, а якщо працює від 8 до 25 осіб – у кількості одного робочого місця. За невиконання цих нормативів роботодавець зобов'язаний щороку сплачувати відповідним відділенням Фонду соціального захисту інвалідів штрафні санкції, сума яких визначається у розмірі середньої річної заробітної плати на відповідному підприємстві (в об'єднанні), в установі, організації за кожне робоче місце, не зайняте інвалідом.

Вказане та подібні адміністративно-примусові вимоги значно знижують мотивацію роботодавців до прийняття на роботу інвалідів і не стимулює їх до створення робочих місць для таких людей. В результаті багато роботодавців ігнорують відповідні статті цього Закону – не працевлаштовують інвалідів на свої підприємства і не платять штрафних санкцій.

Як показали результати проведеного Рахунковою палатою аудиту за 2008-2009 рр. і перше півріччя 2010 р. з усіх підприємств зареєстрованих у Фонді соціального захисту інвалідів тільки 56% дотримуються законодавчо встановленого нормативу з працевлаштування осіб з інвалідністю. Крім цього, майже третина зареєстрованих підприємств не подає до цього Фонду звітність щодо виконання нормативу працевлаштованих інвалідів і не сплачує відповідних санкцій за його невиконання [6]. Тому треба, з одного боку, посилити відповідальність роботодавців за невиконання законодавства щодо працевлаштування інвалідів, а з іншого – внести зміни у вищевказаний Закон з урахуванням міжнародної практики стимулювання роботодавців наймати на роботу людей з інвалідністю. Ці зміни можуть стосуватися: розширення прав роботодавців, які виконують законодавчі нормативи щодо працевлаштування інвалідів; введення прогресивної шкали санкцій за відхилення від цих нормативів у гіршу сторону (працевлаштовано таких осіб менше за нормативну кількість) і заохочень у разі відхилень у кращу сторону; зарахування у звітності до Фонду соціального захисту інвалідів замість одного робочого місця

більше як одне якщо працевлаштовано інваліда з тяжкими фізичними вадами і низькою працездатністю.

В розглянутому Законі України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» задекларовано надання підприємствам та організаціям громадських організацій інвалідів позик, фінансової допомоги, дотацій і пільг з оподаткування для стимулювання роботодавців наймати на роботу осіб з інвалідністю. Якщо роботодавці створюють додаткові робочі місця і працевлаштовують на них безробітних-інвалідів за скеруванням державної служби зайнятості, то для покриття відповідних витрат згідно з Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» їм передбачено надання дотацій з Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. Незважаючи на це, з кожним роком кількість роботодавців, які скористались такими пільгами стає все менше. Це є наслідком складності процедури отримання позик та дотацій, невеликі їх розміри, відсутність інформації про державну допомогу тощо. Для усунення цих недоліків необхідно удосконалити механізм компенсації роботодавцям витрат на створення для інвалідів робочих місць і витрат від працевлаштування на них цієї категорії громадян.

Таким чином, для активізації ринку праці інвалідів треба підходити комплексно до проведення реабілітації інвалідів та адаптації їх до цього ринку, прийняти щодо таких громадян відповідне антидискримінаційне законодавство, узаконити створення необхідних і підходящих пристосувань та облаштувань для розширення доступу таких осіб до соціальної і виробничої інфраструктури, удосконалити механізм стимулю-

вання роботодавців до створення робочих місць для інвалідів та їх працевлаштування.

Висновки

Дослідження показало, що управління розвитком людського потенціалу інвалідів в Україні потребує удосконалення. Поліпшити треба управління розвитком освітнього потенціалу осіб з інвалідністю, системою їх охорони здоров'я, забезпеченням їх прав у сфері праці тощо. Політика держави щодо інвалідів повинна ґрунтуватися на профілактиці інвалідності, виховання у членів суспільства однакового відношення до людей незалежно від їхнього здоров'я, залучення осіб з інвалідністю до активного життя.

Державним органам управління треба зосередити свою увагу на забезпеченні інклюзивної та дистанційної освіти, навчання людини протягом усього життя, поліпшення здоров'я та реабілітації осіб з особливими потребами, створення для них безперешкодного середовища і працевлаштування на підходящі для них робочі місця. Найближчим часом потрібно розробити нормативно-правову базу для закріплення на законодавчому рівні нашої держави розглянутих заходів активізації життя інвалідів, зокрема цих, що стосуються впровадження дистанційної та інклюзивної форм навчання в закладах освіти, комплексної реабілітації інвалідів, принципу «розумне пристосування», заборони їх дискримінації у сфері праці, дієвого механізму стимулювання роботодавців до працевлаштування таких громадян.

Подальші дослідження в розглянутому напрямку слід зосередити на розробці власне самого законодавства та комплексної системи управління розвитком людського потенціалу осіб з інвалідністю.

Список літератури:

1. Людський потенціал: механізми збереження та розвитку : монографія / [О.Ф. Новікова, О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін.] / НАН України. Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2008. – 468 с.
2. Приймак В.І. Математичні методи економічного аналізу [Текст] : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / В.І. Приймак – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 296 с.
3. UNDP 2008 HDI trends and indicators (1980-2007). – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://hdr.undp.org/en/media/HDI_trends_components_2009_rev.xls
4. Мельник С. Законодавчо-нормативне забезпечення державної соціальної політики щодо інвалідів / С. Мельник, Г. Гаврюшенко // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 6. – С. 16-20.
5. ООН. Генеральна Асамблея. Конвенція про права інвалідів [Текст] : Резолюція Ген. Асамблеї ООН № 61/106, прийнята на 61-й сесії ГА ООН. – Офіц. пер. – [К.] : [б. в.], [2009]. – 40 с.
6. Колешня Л. Методичні підходи до вдосконалення механізму стимулювання роботодавців до працевлаштування людей з інвалідністю / Л. Колешня, В. Пасічник // Україна: аспекти праці. – 2011. – № 6. – С. 3-8.
7. Заярнюк О.В. Регіональні асиметрії зайнятості інвалідів в Україні / О.В. Заярнюк, Н.С. Шалімова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки, вип. 19. – Кіровоград: КНТУ, 2011. – С. 207-212.

8. Терюханова І. Комплексна реабілітація інвалідів – важлива умова їх конкурентоспроможності на ринку праці / І. Терюханова, Н. Стульпінас // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 4. – С. 36-39.
9. Skorupka D. Risk Management in Building Projects // AACE International Transaction. – 2001. – PP. 1.91-1.96.
10. Олександров І. Петро Таланчук: «Інвалід – стан тіла, а не душі» / І. Олександров // Трибуна України: Інформаційно-публіцистичне інтернет видання. – 3 грудня 2011. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://ukrtribune.org.ua/>
11. Pellowski W. Wybrane aspekty kalkulacji ryzyka podczas planowania działań kryzysowych związanych z likwidacją skażeń / W. Pellowski, D. Skorupka // Materiały konferencyjne z I Konferencji Naukowej “Katastrofy naturalne i cywilizacyjne. Zagrożenia i reagowanie kryzysowe”, Wrocław 2008. – S. 154-160.

Надано до редакції 01.05.2012

Приймак Василь Іванович / Vasyl I. Pryimak
Pryimak_Vasyl@ukr.net

Гинда Оксана Миколаївна / Oksana M. Hynda
hynda_oksana@ukr.net

Посилання на статтю / Reference a Journal Article:

Удосконалення управління розвитком людського потенціалу осіб з інвалідністю [Електронний ресурс] / В.І. Приймак, О.М. Гинда // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2012. – № 2 (3). – С. 44-52. – Режим доступу до журн.: <http://www.economics.opi.ua/n3.html>